

УДК 101:378

DOI 10.30837/nc.2020.1.03

Місце філософії в університетській системі підготовки фахівців

Карина Іванова,
доктор філософських наук, професор,

Яна Балабай,
кандидат історичних наук, доцент

Оксана Кулакова,
кандидат культурології, доцент
Національний фармацевтичний університет, Харків

Система підготовки фахівців в умовах класичної університетської освіти історично передбачала ґрунтовне вивчення філософії. Фахівець з університетською освітою здобував здатність до виявлення найбільш загальних закономірностей розвитку світу, виражених у принципах, законах, категоріях, вивчення наявного й минулого, можливого й майбутнього, що водночас і складало наукове завдання філософії. Коротке простеження історії класичної університетської освіти свідчить про процес поступового обмеження місця філософії у системі підготовки фахівців, що вкрай негативно впливає та впливатиме на якість вищої освіти та повноту компетентності спеціалістів.

Серед останніх публікацій, присвячених ролі та місцю філософії у системі освіти, є дослідження М.Г. Тура [7], Н.Р. Сидорова [6], Б. Рідінґса [4], О. Руденка [5], П. Краляука [2].

Метою статті є окреслення ролі філософії у системі вищої освіти — як впливає вивчення філософії на якість та зміст формування якісної університетської освіти майбутнього фахівця.

Концептуальне ядро освіти складає філософія освіти. У цій площині філософію слід розглядати не як одну з інших систем знань, а як антропоцентричне вчення про свідоме ставлення до світу у цілому, складовою частиною якого виступає освіта. Філософія зосереджена на

смісловому змісті будь-якого явища та осмисленні його світоглядного значення. Тому, слідом за Піфагором, філософію називають «любов'ю до мудрості», яка також включає гносеологічний аспект — вчення про методи і способи засвоєння, збереження та примноження мудрості як знання [7, с. 68]. Дана функція філософії збігається з основною функцією освіти.

З появою в Європі системи освіти філософія набула статусу головної теоретичної дисципліни, без оволодіння якою вважалося неможливим отримання вищої освіти взагалі. Філософія у перших європейських університетах була наукою, що включала: раціональну філософію (логіка), моральну філософію (етика, економіка), натуральну філософію (фізика, математика, метафізика). Отримання диплома доктора медицини або права передбачало отримання диплому доктора філософії. Отже, класична модель університетської освіти, яка виступає прикладом для галузевої освіти, значне місце приділяє філософії. І. Кант [1, с. 331] переніс аналіз співвідношення філософії та науки до контексту ідеї університету. У праці «Суперечка факультетів» І. Кант однозначно висловився за провідну роль філософії як носія розуму серед інших наук, що мають прикладне значення. Зasadничим принципом існування філософії є свобода публічного обговорення наукових істин. Невід'ємним атрибутом цього процесу є свобода розуму. У системі наукового знання, і, відповідно, університету як спільноти вчених — хранителів різних галузей науки, провідне місце має посідати філософія. Головним завданням філософії І. Кант [1, с. 331] вважав публічний виклад та захист істини від спотворення її в угоду будь-яким прагматичним інтересам панування. Виходячи з означеного, філософія виступає берегинєю розуму, грає роль арбітра у справах інших наук на тій підставі, що лише вона може судити автономно, вільно, керуючись принципами чистого мислення на підставі законів розуму.

Університет як заклад, який на основі накопичення, збереження та передавання універсального ліберального, не утилітар-

ного знання здатен озброїти студента і майбутнього фахівця не стільки професійно, скільки світоглядно. Дж. Г.Н'юмен [3, с. 105–106] поділив освіту на два види. Метою першого виду є формування універсального, вільного знання, що веде до філософії. Мета другого — це здобуття часткового механістичного наукового знання, утилітарного за характером [7, с. 70]. Кінцеву мету вищої освіти складає формування у студентів здатності орієнтуватися у наукових теоріях та морально-практичну компетентність при застосуванні знання. Задля досягнення такого рівня треба вивчити чисту науку, чому може навчити лише філософія.

Філософія в університеті має виконувати інтегруючу функцію, а саме: завдяки філософії майбутні фахівці мають бути спроможними навчитися сприймати окремі знання, якими наділяють їх окремі науки, як єдине взаємопов'язане ціле. Кінцевою метою вивчення окремих наукових дисциплін повинна бути не наука, а формування людини та професійної компетентності фахівця. Шлях досягнення адекватного світосприйняття як результат вищої освіти пролягає не від окремих дисциплін до гіпотетичного цілого, а від цілісної картини світу, перекладеної педагогічними засобами мовою навчальної програми, до індивідуального образу цілісного світу кожного майбутнього фахівця, що отримує диплом про вищу освіту.

У II пол. XIX ст. видатний український філософ П. Юркевич характеризував стан університетської освіти як процес перетворення університетів на політехнічні школи. Якщо університет втілював у собі не так практичний, як більш шляхетний дух доби Платона, що визнавала знання чесною, то політехнічна школа націлена на багатознайство, зумовлене практичним життям, без орієнтації на вищий принцип [7, с. 71]. Розвиток освіти відбувався на противагу ідеї класичної університетської освіти, яка розглядала студента не як сукупність здібностей, але як людину, цілісну моральну особистість, яка розви-

вається за вічними ідеалами та нормами [8, с. 301].

З середини ХХ ст. спостерігається криза університетської освіти, ознаки якої виокремлює К. Ясперс [9, с. 372]: духовне спустошення науки, оскільки стимулом наукових відкриттів є прагматичний критерій їх застосування, матеріальна зацікавленість тощо; масовізація закладів вищої освіти, їх пристосування до вимог мас, і, як наслідок, поява вузько професійної школи; порушення розуміння сенсу науки, неусвідомлення того факту, що доступ до науки можливий лише шляхом методичної освіти.

Характерна для сучасності загальна тенденція розходження векторів філософії та вищої освіти характеризується Б. Рідінгсом [4, с. 66] як безупинна історична деградація ідеї університету: від ідеї розуму (Кант) через ідею культури (Фіхте, Гумбольдт) і до сучасного кризового стану, коли університет дедалі більше стає закладом, що формується не національною державою, а корпоративним капіталізмом [7, с. 75].

Важливий висновок, зроблений П. Кралюком [2], надає філософії виняткове місце у культурологічних процесах у національному, навіть, глобальному масштабі. Через те, що національні філософії [2] піддають осмисленню низку питань певної історичної епохи, певного культурного ареалу, то у кінцевому випадку, вони формують уявлення про світогляд певного культурного простору та нації — його носія. Широкий спектр філософських проблем робить її фундаментом побудови свідомості індивідуума та його світосприйняття. Філософія формує світоглядні орієнтири, визначає духовну культуру. Низка понять, запропонованих колись філософами, на сьогодні є поняттями широкого вжитку, як-то: космос, ідея, час, простір [2]. Історія свідчить, що народи (культури), які створили розвинені філософські системи, виступали у минулому і постають на сучасній міжнародній арені народами (країнами) — лідерами. Отже, культури, які на розвинутому фі-

лософському підґрунті спромоглися не лише осмислити власне буття, а й шляхом культурної експансії розповсюдити власний культурний код, систему цінностей, особливості світосприйняття менш розвиненим культурним спільнотам, є на сьогодні передовими [2].

Методологічною функцією філософії є не пошук готових відповідей, що стоять перед наукою, але надання готових зразків форм, способів, прийомів мислення, що дозволяють самостійно розв'язати наукові проблеми. Філософія формує такі важливі та необхідні професійні компетентності, як: здатність до проблематизації (вміння ставити питання, розглядати парадокси, альтернативи, протиріччя); вміння давати визначення (переходити від семантичного до концептуального аналізу понять); можливість формулювати, впорядковувати, послідовно викладати свої думки. Вивчення філософії сприяє виробленню навичок раціонально-критичного мислення, формує здатність розуміти світоглядні та методологічні аспекти, вірно формулювати питання та орієнтуватися у пошуку відповіді на них. Знання філософії дає вміння розставляти пріоритети, керує певною шкалою цінностей, формує принципи та підходи щодо оточуючої дійсності, своїх обов'язків, свого оточення і власного Я.

Методологія формує наукове мислення з навичками критичного аналізу, що вкрай необхідне для сучасного фахівця, як вміння протистояти різноманітним маніпулятивним практикам, доннауковій і паранауковій інформації, толерантність, гуманізм, екологізм тощо.

Розвиток університетської освіти сьогодні, його зміст, стратегія та конкретні методики свідчать про те, що модель класичного університету розвивається під тиском технократичного мислення.

Освітній процес, що сьогодні відбувається в університетах, П. Кралюк називає предметоцентризмом [2], базовим принципом поділу освіти на предмети, профілі, спеціалізації. У сфері оптималь-

ної організації університетської освіти такий підхід відіграє руйнівну роль. Але в умовах, коли університет стає не закладом, що формується національною державою, а інституцією, що слугує інтересам корпоративного капіталізму, предметоцентризм залишається домінуючим [2].

Соціальний запит на масову підготовку вузьких фахівців за умов жорстокої економії обертається втратою важливих традиційних функцій вищої освіти і насамперед культурологічної. Процес спеціалізації, який торкнувся і самої філософії, не сприяє всебічному, багатогранному формуванню професійної компетентності майбутнього фахівця. На сьогодні філософія багато в чому втратила свій вплив на розвиток вищої освіти та свій авторитет не лише в університетському середовищі, а й у суспільстві загалом.

За думкою О. Руденка [5], ситуація, що склалася у галузі університетської освіти, є наслідком переважаючої моделі освітнього конвеєра. В умовах, коли сучасна культура позбавлена міцного освітнього (філософського) підґрунтя, система цінностей, світоглядні орієнтації є предметом обговорення не освіченої частини населення, а кіл, далеких від освіти та науки. Освітня установа сьогодні, подібно виробничому конвеєру, зосереджена на цифрах, тому культурне та соціальне становлення нових поколінь лишається поза увагою системи вищої освіти. Отже вища освіта позбавлена можливості бути культурним посередником і готує вузькоспеціалізованих фахівців, які не володіють навичками критичного мислення [5].

В умовах ринкових відносин та соціально орієнтованої економіки підвищується попит на професіонала широкого профілю, спеціальність якого не обмежена суворим визначенням. Професіонал широкого профілю готовий до можливої багаторазової мобільності, необхідності переучуватися, набувати нових професійних компетенцій, змінювати спеціалізацію, бути спроможним освоювати нові професійні та соціальні горизонти. Виняткова роль у підготовці такого професіонала належить

філософії та гуманітарному блоку дисциплін. Освітній процес, що відбувається у режимі безсуб'єктного конвеєра [5], готує спеціалістів, які у гуманітарному та соціальному аспектах залишаються безпорадними та неписьменними. Активна соціальна позиція, здатність відповідати на виклики соціально-економічних змін, толерантність, готовність до компромісу є саме тими рисами, які, на жаль, втрачаються сучасними вузькоспеціалізованими фахівцями [5].

Формування професійної компетентності — освітня підготовка фахівця без відповідного духовного озброєння за умов ринково-орієнтованого суспільства є шляхом хибним. Даний процес все більше актуалізує місію університету у її класичному розумінні: самовіддано служити істині, нарощуючи наукове знання, утверджувати дух свободи та вільного мислення, реалізовувати інтелектуальний та духовний розвиток людини. Університетська освіта передбачає можливість спеціаліста розуміти місце своєї професії у загальній системі наукового знання та місце своєї науки у соціальній структурі. Справжній спеціаліст керується загальнолюдськими цінностями у своїй роботі. Філософія як системоутворюючий елемент університетської освіти є неодмінною передумовою формування професійної компетентності майбутнього фахівця. Класична університетська модель освіти передбачає вивчення філософії як провідної дисципліни, яка формує у майбутнього спеціаліста цілісну картину світу, здатність до проблематизації, вміння давати визначення, можливість формулювати, впорядковувати, послідовно викладати свої думки тощо. Філософія у вищому навчальному закладі виконує інтегруючу функцію: до компетентності майбутніх фахівців має долучитися вміння сприймати окремі знання, якими наділяють їх окремі науки, як єдине взаємопов'язане ціле. Кінцевою метою вивчення окремих наукових дисциплін повинна бути не наука, а формування людини та професійної компетентності.

Література

1. *Кант И.* Спор факультетов. 1798 // Кант Иммануил. Сочинения в шести томах. Москва : Мысль, 1966. Т. 6. С. 311–348.
2. *Карлюк П.* Чи потрібна нам філософія? // Режим доступу: <http://www.volynnews.com/blogs/ukrayintsiam-brakuye-filosofiyi-rozumu-/chy-potribna-nam-filosofia/> вільний
3. *Ньюмен Дж. Г.* Идея университета. Минск : БГУ, 2006. 208 с.
4. *Ридингс Б.* Университет в руинах. Москва, 2010. 304 с.
5. *Руденко О.В.* Про необхідність та доцільність вивчення філософії у вищій школі // Режим доступу: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Rudenko-pro.htm> вільний
6. *Сидоров Н. Р.* Философия образования. Введение. Санкт Петербург : Питер, 2007. 304 с.
7. *Тур М. Г.* Роль і місце філософії в освіті та науці // Вісник гуманітарного наук. товариства : наук. праці. Черкаси, 2014. Вип. 14. С. 68–77.
8. *Юркевич П.* Вибране. Київ : Абрис, 1993. 416 с.
9. *Ясперс К.* Духовная ситуация времени // Ясперс Карл. Смысл и назначение истории. Москва : Республика, 1999. С. 288–420.

18.12.2019